

ÇİVİZÂDE MEHMED EFENDİ

b. Mustafa es-Süfî tarafından tertip edildiği ve eserde bunun Çivizâde Mehmed b. Şeyhülislâm Mehmed'in (ö. 995) isteği üzere yapıldığı şeklinde kaydedilen bilgi (II, 1227) göz önüne alındığında doğru olmalıdır. Kâtib Çelebi, Mehmed Efendi'nin İbn Nüceym'e ait *el-Eşbâh ve'n-nezâ³ ir*'e bir ta'likat yazdığını da haber vermektedir (*Keşfü'z-zunân*, I, 99).

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpsirli), s. 85, 131, 142, 154, 167, 169, 183, 428; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 292-294; *Keşfü'z-zunân*, I, 99; II, 1227; Naîmâ, *Târih*, I, 109; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 444; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 31-32; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 402-403; *Ayvansarayî, Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 72; "Çivizâde Mescidi", *İst.A*, VIII, 4041; M. Cavid Baysun, "Çivi-zâde", *İA*, III, 439; V. L. Ménage, "Çiwi-zâde", *EJ²* (İng.), II, 56-57.

MEHMET İPŞİRLİ

ÇİVİZÂDE MUHYİDDİN
MEHMED EFENDİ

(ö. 954/1547)

Osmanlı şeyhülislâmı.

881'de (1476-77) doğdu. Menteşe vilâyetinden yetişen müderris ve hattat Çivi İlyas Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta babasının ölümü üzerine amcasının himayesinde İstanbul'a gitti. Sarı Görez Mehmed b. Hamza, Moila Bâlî, Tâciyâde Sâdî Çelebi ve Fenârîzâde Muhyiddin Efendi'den ders aldı; bu arada Kara Bâlî Efendi'ye intisap ederek onun müfidi oldu. Daha sonra ders vermeye başlayan Çivizâde Edirne'de Beylerbeyi, Bursa'da Ahmed Paşa ve Ferhâdiye medreselerindeki müderrisliği sırasında dikkati çekti. Ahmed Paşa'nın (ö. 1524) yeni inşa ettirdiği Çorlu Medresesi'nin değerli bir âlime tevcih edilmesiyile ilgili ferman üzerine burası Çivizâde'ye verildi. Ancak bir süre sonra Ahmed Paşa'nın Mısır'da valiliği sırasında isyan ettiğini öğrenince bir hainin medresesinde ders vermeyi reddederek İstanbul'a döndü. İstanbul'da Mahmud Paşa Medresesi, Edirne'de Üç Şerefeli Medrese ve tekrar İstanbul'da Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bu sonuncu göreve tayini oldukça zorlu bir mücadele sonrası gerçekleşmişti. 935'te (1528-29) Sahn Medresesi boşalınca Çivizâde ile birlikte Kılıççizâde İshak Çelebi ve İsrâfilzâde de müracaat etmiş, Rumeli kazaskeri Fenârîzâde Muhyiddin Efendi ile Anadolu kazaskeri Kâdirî Çelebi her üç adaydan, müsabaka imtihanı için belirlenen konularda birer risâle

yazmalarını istemiş, imtihanında Çivizâde'nin *et-Telvih*'in "ta'n-ı râvî" bahsine dair yazdığı risâlenin üstünlüğü açıkça görülünce bu göreve getirilmişti (Mecdî, s. 447-448). Buradaki müderrisliği sırasında, bâtinî fikirlerinden dolayı öйдürülen Oğlan Şeyh (İbrâhim Ma'sûkî) katlin-den bir süre önce ondan yardım talep ederek halk arasında fitne ve huzursuzluğun arttığını, fikirlerinin incelenerek suçlu bulunması halinde idam edilmesi ni istemişti (Atâî, s. 89).

Çivizâde Muhyiddin daha sonra kadılık mesleğine geçti ve 934'te (1527-28) Mısır kadılığına tayin edildi. Burada bulunduğu sırada birçok cami ve medresenin tamerini sağlayarak halkın takdirini kazandı. 1537'de Anadolu kazaskerliğine getirildi. Sâdî Çelebi'nin ölümü üzerine 21 Şubat 1539 tarihinde şeyhülislâm oldu. Üç yıl dokuz ay bu görevde kaldıktan sonra 1542'de 200 akçe emekli maaşı ile azledildi. Şeyhülislâmlik makamından azledilmezlik prensibi böylece ilk defa Çivizâde'nin azliyle bozulmuş oluyordu. Kefevî, Çivizâde'nin dürüstlüğü ve ilmî yeterliliğinden bahsettikten sonra bazı konularda çok sert bir tutum takındığını ve alışlagelenin dışında fetvalar verdiğini, azlinin de bu yüzden olduğunu belirtir. Çivizâde'nin Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi İslâm tasavvufunun en tanınmış şahsiyetlerini aşırı şekilde tenkit etmesi, para vakfı (vakf-ı nüküd) meselesine karşı çıkması, bilhassa abdest alırken mest üzerine mesh yapılması konusundaki sert muhalefeti tartışmalara yol açmış ve başta Ebüssuûd Efendi olmak üzere birçok âlimle fikir ayrılığına düşmüştür. Rumeli kazaskeri olan Ebüssuûd Efendi, önceki fakihlerin görüşlerine aykırı bulduğu Şeyhülislâm Çivizâde'nin bazı fetvalarını Dîvân-ı Hümâyun'a getirerek ilmî açıdan reddetti. Bu gelişmeleri yakından takip eden Kanûnî Sultan Süleyman vezirlere emir verip bu konuları görüşmek üzere ulemâyı toplantıya çağırmalarını istedi. Devrin âlimleri sonuçta Çivizâde'nin hatalı olduğu kanaatine vardılar ve ferman gereği bu görüşlerini imzalı olarak da sundular (Lutfî Paşa, s. 390-392).

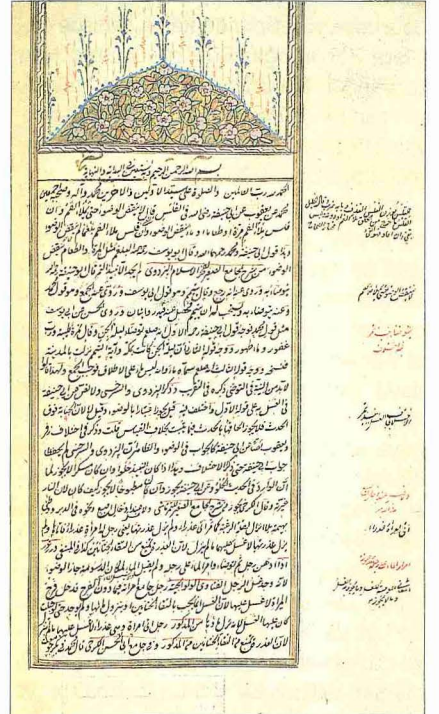
Çivizâde azledildikten sonra 950 (1543-44) yılında oğlu Mehmed Efendi ile birlikte hacca gitti. Dönüşünde ikinci defa Sahn-ı Semân müderrisliğine tayin edildi. 952'de (1545) Ebüssuûd Efendi'nin şeyhülislâm olması üzerine onun yerine Rumeli kazaskerliğine getirildi. An-

cak bu görevde bulunduğu sırada Kemalpaşazâde'yi bazı görüşlerinden dolayı kötülemesi birçok kimseyi rahatsız etti. Bu husus Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'ye bildirilerek konunun padişaha arz edilmesi istendi. Kanûnî, Çivizâde'ye verilecek cezayı Ebüssuûd Efendi'nin takdirine bıraktı. İdam edilme endişesiyle bir çavuşun evinde gizlenen Çivizâde başka bir diyara kaçmaya hazırlanırken çavuş tarafından yapılan bazı görüşmeler sonucu affedildi.

Muhyiddin Efendi Rumeli kazaskeri iken ikinci divanında rahatsızlanarak vefat etti (4 Şâban 954/19 Eylül 1547). Fatih Camii'nde Ebüssuûd Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazından sonra Eyüp Sultan Türbesi civarına defnedildi.

Eserleri. Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin, fetvalarını ve devrin âlimleri arasındaki tartışmalara sebep olan fikir ve görüşlerini ihtiva eden başlıca eserleri şunlardır: *Fetâvâ* (bu eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır; meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 496); *Risâle fi'l-hudûd ve't-ta'zîr* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 512); *Risâle fi vakfi'd-derâhîm ve'd-denânîr alâ Risâleti Ebi's-Suûd* (Süleymaniye Ktp., Te-

Çivizâde Muhyiddin Mehmed'in *Fetavâ* adlı eserinin ilk sayfasi (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1068)

kelioğlu, nr. 369, vr. 41-56); *Risâle fi'l-mesh ale'l-huffeyn* (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 376, vr. 144-154); *Risâle fi hakkı'd-deverân* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 621, vr. 94^b-98^a). Bu eserlerin, para vakfi ve sūfîlerin semâ yapması ile (deverân) ilgili çeşitli araştırmalarda kaynak olarak kullanılan risâleler başta olmak üzere özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok nüshası bulunmaktadır. Çeşitli dönemlerde istinsah edilen bu nüshaların sadece isimlerinde bazı küçük farklılıklar görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, D 8823, vr. 21^a; Lutfi Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s. 390-392; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îk*, s. 446-447; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 446-448; Mahmud Kefevî, *Ke-tâ'ibü a'lâmî'l-aḥyâr min fuḡahâ'i mezhe-bi'n-Nu'mânî'l-muḥtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülkütâb, nr. 690, vr. 400^b-402^a, 409^a-410^a; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 89, 292; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 49; *Keşfü'z-zunûn*, I, 848, 1229; II, 1622; *Devhatü'l-meşâiyih*, s. 19-21; *Sicill-i Osmânî*, IV, 344-345; *İlmiyye Sahnâmesi*, s. 361-363; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 642; Danişmend, *Kronoloji*, V, 112-113; Şerafettin Tuncaç, *Çivizâde Ailesi* (lisans tezi, 1950), İÜ Ktp., nr. 1872; R. C. Repp, *The Muftî of Istanbul*, Oxford 1986, s. 244 vd.; E. Mandaville, "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire", *IJMES*, X (1979), s. 291 vd.; M. Cavid Baysun, "Çivi-zâde", *İA*, III, 438-439; V. L. Ménage, "Çivi-zâde", *EI²* (İng.), II, 56-57.

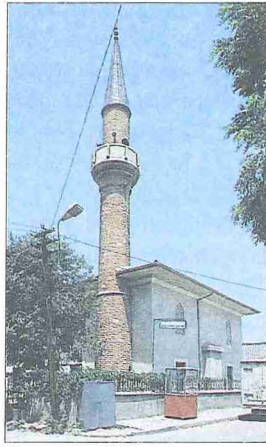
MEHMET İPŞİRLİ

CİVİZADELER

XV-XVIII. yüzyıllarda
birçok âlim yetiştiren tanınmış
bir Osmanlı ailesi.

Aslen Menteşeli olan ailenin bu lakabı müderris ve hattat Çivi İlyas Efendi'den gelmektedir. "Çivi" lakabını ne münasebetle aldığı bilinmeyen İlyas Efendi'nin künyesi Müstakimzâde tarafından İlyas Şehid b. Mehmed b. İlyas b. el-Hâc Ömer olarak (*Tuhfe*, s. 132) verilmiştir. Kendisi gibi hattat olan kardeşi Mustafa Efendi hakkında fazla bilgi bulunmamakta; ancak İlyas Efendi'nin ölümü üzerine (900/1494-95) yeğeni Muhyiddin'i himaye için kardeşinin hanımı ile evlendiği ve bir süre sonra yeğeniyile birlikte İstanbul'a gittiği, 911'de de (1505-1506) vefat ettiği bilinmektedir (a.g.e., s. 538).

Ailenin tanınmasında, İlyas Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Muhyiddin Mehmed Efendi (bk. CİVİZÂDE MUHYİDDİN MEHMED EFENDİ) ile torunu Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin (bk. CİVİZÂDE MEHMED EFEN-

Civizâde
Camii -
Şehremini /
İstanbul

Di) önemli rolü olmuştur. Aile Çivi İlyas'ın biri şeyhülislâm, diğeri defterdar olan oğullarından iki kol halinde devam etmiştir.

Şeyhülislâm Muhyiddin Efendi'nin kaynaklarda adı belirtilmeyen kızı Şeyhülislâm Hâmid Efendi ile evlendi, böylece Hâmid Efendi "Çivizâde Damadı" olarak da tanındı. Muhyiddin Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin Mehmed ve Ümmü Gülsüm adında iki çocuğu bilinmektedir. Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'den mülâzim olup daha sonra kızıyla evlendi. Süleymaniye Medresesi müderrisliğine kadar yükseldikten sonra 1614'te kadılığa geçerek Şam, Mısır, Galata, Bursa, Edirne, İstanbul kadılıklarında; Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinde bulunduktan sonra 1648 yılında görevden ayrıldı. Kendisine önce Tatar Pazarcığı, ardından Ankara kadılığı arpalık olarak verildi, Mehmed Efendi 1061'de (1651) vefat etti (Şeyhî, I, 195-196). Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Ümmü Gülsüm'ün ise babasından önce vefat ettiği, Zeyrek'te Çivizâde veya Ümmü Gülsüm adıyla anılan caminin bu hanım için babası tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Ayvansarayî, I, 77).

Mehmed Efendi'nin oğlu Abdullah Efendi, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'den mülâzim olduktan sonra Süleymaniye müderrisliğine kadar yükseldi. 1692'de kadılığa geçerek Kudüs, Şam, Edirne ve Mekke kadılıklarında ve iki defa fiilen Anadolu kazaskerliğinde bulunup Rumeli kazaskerliği pâyesini aldı. Değişik kazalar kendisine arpalık olarak verildi. 1725'te vefat eden Abdullah Efendi Eyüp Camii civarına defnedildi (Şeyhî, II, 600-602).

Çivi İlyas Efendi'nin diğer oğlu Ahdî Çelebi çeşitli görevlerde bulunduktan

sonra 1547'de başdefterdarlığa kadar yükseldi (*Sicill-i Osmânî*, III, 407). "Bitlice" lakabıyla tanınan oğlu Mustafa Efendi, amcası Şeyhülislâm Muhyiddin Efendi'den mülâzim oldu. Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Medresesi müderrisi iken 1565'te genç yaşta vefat etti ve Eyüp'te amcasının yanına defnedildi (Atâî, s. 44). Ahdî Çelebi'nin ikinci oğlu Mahmud ise ilmiye mesleğinde yetişip çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Trablusşam kadısı oldu. Sultan Selim ve Süleymaniye Külliyesi evkafına mütevellî tayin edildi. Daha sonra ilmiyeden defterdarlığa geçen Mahmud Paşa, son olarak Aydın ve Rodos sancak beyliklerinde bulundu ve 978'de (1570-71) vefat etti (*Sicill-i Osmânî*, IV, 313). 938 yılında (1531-32) doğan, medrese tahsilinden sonra Abdurrahman Efendi'den mülâzim olan üçüncü oğlu Ali Efendi, çeşitli medreselerde müderrislik ve Rodos'ta müftülük yaptıktan sonra Bursa ve İstanbul kadılıklarında bulundu; 1592'de vefat etti ve Bitlice Mescidi hazîresine defnedildi (Atâî, s. 317). Oğlu Abdullah Efendi 977 (1569-70) yılında doğdu. Medrese tahsilinden sonra Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzim oldu. Süleymaniye ve Dârülhadis müderrisliklerine kadar yükseldikten sonra kadılığa geçerek Selânik, Bursa, Mısır, Mekke, Eyüp, Edirne ve İstanbul kadılıklarında, iki defa Anadolu kazaskerliğinde bulundu. 1629'da vefat etti ve Bitlice Mescidi hazîresine defnedildi (a.g.e., s. 725).

Abdullah Efendi'nin oğlu olan ve şiirlerinde Nazmî mahlasını kullanan Ali Nazmî Efendi, medrese tahsilinden sonra Hocazâde Mehmed Efendi'den mülâzim oldu. Sahn-ı Semân, Ayasofya ve Süleymaniye medreselerinde müderrislikten sonra bir süre Filibe kadılığı yaptı. 1634 yılında vefat etti ve Bitlice Mezarlığı'na defnedildi (a.g.e., s. 757). Ali Nazmî Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi medrese tah-

Anadolu
Kazaskeri
Civizâde
Atâullah
Efendi'nin
Eyüp'te
Hasan
Hüsnü Paşa
Türbesi
yanındaki
mezar taşı